

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇTHEORY AND PRACTICE OF PROFESSIONAL TRAINING
FUTURE GEOGRAPHY TEACHER

У статті розкрито сучасні аспекти педагогічних досліджень з теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів географії.

Визначено, що основним підходом у теорії та практиці професійної підготовки майбутніх учителів географії є компетентнісний підхід, що відображено в дисертаційному дослідженні О. Тімець, наукових працях К. Борисенко, Г. Гордашевської, Л. Покась. Предметом наукових досліджень стають різні аспекти підготовки майбутніх учителів географії, викладених, зокрема, в дисертаційному дослідженні Г. Попович, наукових розвідках Ю. Бабія, А. Розсохи, Б. Чернова, Ю. Чикиної.

У ході дослідження визначено, що комплексне пізнання досліджуваного феномену можливе на основі компетентнісного, системного, аксіологічного, особистісного та діяльнісного підходів. У структурі фахової компетентності майбутнього вчителя географії виокремлено: картознавчу, процесуально-технологічну, мотиваційну, предметну, інформаційно-дослідницьку та ціннісно-змістову компетенції. Виявлено, що ефективне формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії можливе за дотримання комплексу організаційно-педагогічних умов.

Для активізації пізнавальної діяльності студентів під час вивчення дисциплін фізико- та економіко-географічного спрямування є методика формування краєзнавчо-туристичних знань. Значна увага приділяється проблемі формування екологічної культури, яка набуває ефективності за умов дотримання принципів гуманізації, науковості, інтеграції, безперервності, систематичності, прогностичності та професійної спрямованості. Чільне місце належить навчально-польовій практиці, що стає формою активної професіоналізації майбутнього вчителя географії в умовах безпосередньої взаємодії з природою.

Визначено, що комп'ютеризація та інформатизація освіти сприяють появі нових функцій професійної діяльності майбутнього вчителя географії. Серед методів навчання перевага надається інформаційно-рецептивному, репродуктивному, частково-пошуковому, проблемному, навчально- та науково-дослідницькому викладу інформації.

Ключові слова: педагогічні дослідження, сучасні аспекти, теорія і практика професійної підготовки, майбутні вчителі географії, компетентнісний підхід, методи та форми навчання.

The article reveals modern aspects of pedagogical research on the theory and practice of professional training of future teachers of geography.

It is determined that the main approach in the theory and practice of professional training of future teachers of geography is the competence approach, which is reflected in the dissertation research of O. Timets, scientific works of K. Borysenko, G. Gordashevskaya, L. Pokas. Research subjects are different aspects of training future teachers of geography, set out in particular in the dissertation research of G. Popovich, scientific explorations Y. Babia, A. Rozsokha, B. Chernova, Y. Chikina.

The study determined that a comprehensive knowledge of the phenomenon can be investigated on the basis of competence, systems, axiological and personal approaches. The structure of professional competence of future teachers of geography singled out: mapping, procedural and technological, motivation, objective, information research and value-semantic competence. It is revealed that effective formation of professional competence of the future teacher of geography is possible with observance of a complex of organizational and pedagogical conditions.

In order to intensify the cognitive activity of students during the study of disciplines of physical and economic-geographical directions, there is a method of formation of local lore and tourist knowledge. Considerable attention is paid to the problem of formation of ecological culture which acquires efficiency under the conditions of observance of the principles of humanization, scientificity, integration, continuity, systematicity, predictability and professional orientation. Prominent place belongs to teaching and practice, which becomes a form of active professionalization of the future teacher of geography in the conditions of direct interaction with nature.

The author argues that the computerization and informatization of education contribute to the emergence of new functions of the professional activity of the future teacher of geography. Among the teaching methods preferred information-receptive, reproductive, partially retrieval, troubled, teach Ino- Research and presentation of information.

Key words: pedagogical researches, modern aspects, theory and practice of professional training, future teachers of geography, competence approach, methods and forms of teaching.

УДК 378.011

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.27>

Чубрей О.С.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Данілова О.М.,

канд. с.-г. наук,
доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Ємчук Т.В.,

канд. геогр. наук,
асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Ячнюк М.О.,

канд. геогр. наук,
доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми в загальному вигляді. Забезпечення ефективної підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу потребує ґрунтовного аналізу сучасних педагогічних досліджень

з теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів географії.

У педагогічній теорії акумульовано вагомий досвід, що має великий прикладний потенціал і охоплює різноманітні аспекти професійної

підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів географії стала предметом досліджень Ю. Бабій [1], К. Борисенко [2], Г. Гордашевської [3], Л. Запорожець [4], Л. Покась [5], Г. Попович [6], А. Розсохи [7], О. Тімець [8], Б. Чернова [9], Ю. Чикиної [10] та ін.

Проте в сучасних умовах педагогічні дослідження з теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів географії не отримало належної уваги, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – розкрити сучасні аспекти педагогічних досліджень з теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів географії.

Виклад основного матеріалу. Так, О. Тімець досліджувала теорію і практику формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії в процесі професійної підготовки [8]. На думку автора, комплексне пізнання досліджуваного феномену можливе на основі компетентнісного, аксіологічного, системного, особистісного та діяльнісного підходів [8, с. 27]. При цьому фахова компетентність майбутнього вчителя географії автором тлумачиться як «інтегральна характеристика особистісного становлення (наявність мотивації навчання й ціннісних орієнтацій) і професійної діяльності майбутніх учителів-географів, що пов'язана зі здатністю використовувати комплекс фахових знань, умінь і навичок й володіння загальними розумовими діями (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо) та їх специфікацією на матеріалі фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін, уміння здійснювати дослідницьку діяльність стосовно вибраного кола питань» [8, с. 31]. У структурі фахової компетентності майбутнього вчителя географії автор виокремлює: картознавчу, предметну, процесуально-технологічну, мотиваційну, інформаційно-дослідницьку та ціннісно-змістову компетенції. Опанування зазначених компетенцій дозволить випускнику ЗВО ефективно реалізовувати основні функції діяльності за фахом, зокрема: пізнавально-гносеологічну, програмувально-регулятивну, інформаційну, інваріантну, інтегративну та гностично-комунікативну. У змісті досліджуваного концепту О. Тімець вирізняє: фахові знання, практичні вміння й навички та професійні особистісні якості майбутнього вчителя географії [8, с. 29]. Зазначено, що ефективне формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії можливе за дотримання комплексу організаційно-педагогічних умов, як-от: розвиток інтегрованих фахових знань та вмінь формулювати й розв'язувати проблемні ситуації чи завдання, забезпечення позитивного мотиваційно-ціннісного

ставлення до навчання й майбутньої професійної діяльності, забезпечення саморозвитку й самореалізації студентів і в процесі аудиторних занять, і під час проходження практики, забезпечення моніторингу всіх компонентів досліджуваного процесу [8, с. 31].

Предметом дисертаційного дослідження Г. Попович стала методика формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії [6]. Поняття «краєзнавчо-туристичні знання» автор визначає як «сукупність знань про рідний край, які отримують студенти під час туристичних походів і польових досліджень, необхідних для закріплення теоретичного краєзнавчого матеріалу, що актуалізує потреби особи в пізнанні природного, господарського і соціального середовища свого існування, сприяючи формуванню її ціннісних орієнтацій і цілісних громадянських якостей» [6, с. 9]. Зазначено, що ці знання стають підґрунтям для активізації пізнавальної діяльності студентів під час вивчення інших дисциплін, зокрема фізико- та економіко-географічних. Серед умов, що забезпечують ефективне формування краєзнавчо-туристичних знань, Г. Попович вирізняє: 1) урахування психолого-педагогічних особливостей віку студентів; 2) забезпечення позитивної мотивації студентів; 3) уміння викладача зацікавити студентів та його високу педагогічну майстерність; 4) дотримання послідовності формування краєзнавчо-туристичних знань; 5) забезпечення оптимального навчального середовища; 6) забезпечення ефективного зворотного зв'язку в процесі навчання [6].

У працях А. Розсоха досліджував проблему формування екологічної культури в майбутніх учителів географії [7]. Під екологічною культурою особистості автор розуміє «сукупність практичного і духовного досвіду взаємодії людини з природою, що забезпечує взаємоузгоджений, гармонійний розвиток її в суспільстві і природі» [7, с. 139]. На думку автора, екологічна культура визначається трьома основними компонентами, що містить: 1) наукові знання про взаємодію в системі «природа – суспільство – людина»; 2) уміння вивчати та оцінювати стан навколишнього середовища, передбачати наслідки втручання людей у природні процеси, дотримуватися правил і норм поведінки в суспільстві та на природі; 3) дбайливе ставлення до природи і власного здоров'я, проведення регулярної роботи зі збереження та поліпшення стану навколишнього середовища, здоров'я особистості [7, с. 139–140]. Процес формування екологічної культури майбутнього вчителя географії, згідно з його переконанням, набуває ефективності за умов дотримання принципів гуманізації, науковості, інтеграції, безперервності, систематичності, прогностичності та професійної спрямованості [7, с. 141].

Питання культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів географії вивчав Ю. Бабій [1]. Зокрема, автором зазначено, що діяльність учителя географії тісно пов'язана із системним мисленням, етичною, естетичною, цивільно-правовою оцінкою явищ, процесів та подій, що відбуваються в суспільстві. Учитель постає носієм сучасної світової і вітчизняної культури, тому він повинен володіти системними знаннями про взаємозв'язки людини з природою та суспільством, з опорою на особливості змісту викладання географії в школі. У цьому контексті неабиякого значення набуває географічна, картографічна, екологічна та інформаційна культура майбутнього вчителя географії. У структурі географічної культури майбутнього вчителя Ю. Бабій виділяє: науковий світогляд особистості, аналітичне мислення, просторову уяву та усвідомлення ролі людини і людства в розвитку світової цивілізації, що є складником загальної культури людства [1, с. 14].

Так, К. Борисенко розглядала формування топографічної компетентності як умову ефективності професійної підготовки майбутніх учителів географії [2]. Нею з'ясовано, що географічна компетентність майбутнього вчителя передбачає глибокі знання з географії та географічних закономірностей, спроможність учителя самостійно знаходити оптимальні розв'язки географічних проблем та вияв творчості в професійній діяльності. З огляду на те, що основною наочністю в процесі викладання географії є картографічний матеріал, майбутньому вчителю потрібно володіти знаннями про правила побудови карт, способи їх створення, номенклатуру, психологічні особливості сприйняття зображення; володіти вміннями роботи з картографічними джерелами, орієнтуватися за картою, розпізнавати рельєф і місцеві предмети, встановлювати власне місцезнаходження та ін., що визначається як топографічна компетентність. При цьому процес формування картографічної компетентності майбутнього вчителя повинен бути практико-зорієнтованим, а його зміст має відповідати вимогам часу. Підвищення ефективності цього процесу можливе за умови використання відповідних інформаційних технологій, що надасть можливість забезпечити тематичне картографування, складання топографічних планів, накопичення географічних даних і створення різноманітних довідкових систем [2, с. 69].

У праці Л. Запорожець представлено структурну характеристику компетентності майбутнього вчителя у використанні ігрових технологій [4]. Зокрема, автором зазначено, що використання навчально-ігрових технологій під час викладання географії передбачає набуття майбутнім учителем знань з фізичної, економічної, соціальної, рекреаційної, політичної та інших галузей географії та

володіння методикою викладання. У цьому контексті визначено критичне значення обізнаності майбутнього вчителя з можливостями навчально-ігрових технологій, ознайомлення з основними напрямками, принципами та умовами їх використання. Серед компонентів професійної компетентності майбутнього вчителя, що забезпечують ефективне використання навчально-ігрових технологій у процесі викладання географії, Л. Запорожець виділяє: мотиваційно-ціннісний (мотиваційна, ціннісно-змістова та рефлексивна компетенції), когнітивний (предметна, картознавча і технологічна компетенції) та діяльнісно-оцінювальний (процесуальна, інформаційно-дослідницька і діагностична компетенції) компоненти [4, с. 53–54].

У дослідженнях Г. Гордашевською проаналізовано навчально-польову практику як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії [3]. Зокрема, зауважено, що під час проходження навчально-польової практики студенти застосовують набуті теоретичні знання для виконання конкретних завдань у нових для них умовах практичної польової діяльності. Така діяльність виступає своєрідним експериментальним майданчиком для перетворення теоретичних знань студента про взаємодію географа з природними об'єктами в польових умовах у відповідні вміння та досвід дослідника. Навчально-польова практика стає формою активної професіоналізації майбутнього вчителя географії в умовах безпосередньої взаємодії з природою [3, с. 222]. Г. Гордашевська виокремлює літню та зимову навчально-польові практики. Особливе значення має зимова навчально-польова практика, оскільки вона передбачає роботу в екстремальних погодних умовах (холод, волога, особливості змін рельєфу внаслідок снігового покриву) і, відповідно, забезпечує набуття студентами досвіду польових різносезонних досліджень [3, с. 223].

У наукових доробках Л. Покась розглянуто можливості інноваційних педагогічних технологій як засобу формування методичної компетентності майбутнього вчителя географії [5]. Так, науковець констатує, що в сучасних умовах в освітньому процесі ЗВО у викладанні географії використовуються лише окремі інноваційні педагогічні технології, серед яких найбільшу популярність отримали ігрові, проектні, інформаційно-комп'ютерні та інтерактивні технології. Але навіть вони використовуються несистемно та епізодично, переважно на уроках систематизації або узагальнення знань. Саме тому автор пропонує, крім вищезгаданих, забезпечувати підготовку майбутніх учителів географії до використання й таких інноваційних технологій, як-от: веб-квест, мета-план, «Ажурна пилка», хмарні технології тощо, що забезпечить більш ефективне викладання географії в школі [5, с. 68]. Сформувати належну методичну компе-

тентність майбутніх учителів географії на заняттях із методичних дисциплін, на думку Л. Покась, можливо, якщо забезпечити виконання комплексу вимог, що охоплюють: 1) педагогічно-організаційні умови (вивчення змісту навчальної програми та підручників з географії в школі, врахування можливостей інноваційних педагогічних технологій для поліпшення процесу викладання географії, об'єднання студентів у малі навчальні групи); 2) психолого-педагогічні умови (вивчення вікових психологічних особливостей учнів, розроблення індивідуальних та групових завдань різного рівня складності, забезпечення психологічного комфорту учнів у процесі навчання, створення для учнів ситуацій успіху та потреби й корисності для групи, забезпечення навчання без примушування); 3) методичні умови (аналіз змісту навчальної програми з метою визначення теми для впровадження інноваційної технології, складання план-конспект уроку з географії, розробка методичного супроводу до уроку, моделювання уроків) [5, с. 69–70].

Так, Ю. Чикиною проаналізовано професійну підготовку майбутнього вчителя географії в умовах комп'ютеризації та інформатизації освіти [10]. Зазначено, зокрема, що комп'ютеризація та інформатизація освіти сприяли появі нових функцій професійної діяльності майбутнього вчителя географії, що насамперед пов'язані з підготовкою та проведенням занять. Отже, науковець упевнена, що в сучасному освітньому процесі закладів загальної середньої освіти майбутні вчителі повинні реалізувати пізнавально-гносеологічну, ціннісно-мотиваційну, конструктивну, комунікативну, регулятивну та посередницьку функції, що стало передумовою для оновлення вимог до професійної підготовки. У цьому контексті серед вимог до професійної підготовки вчителя географії Ю. Чикина виділяє такі: потреба в усвідомленні студентами психолого-педагогічних і методичних засад використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі; володіння сучасними прийомами та методами використання комп'ютерно-інформаційних технологій на уроках з географії; реалізація особистісно зорієнтованого навчання студентів за допомогою інформаційних технологій; формування інформаційно-комп'ютерної компетентності, професійної культури та особистого потенціалу майбутнього вчителя географії, розвиток їхніх професійних якостей, формування культурної та соціально активної особистості, формування в студентів прагнення постійного самовдосконалення [10, с. 143].

У дослідженнях Б. Чернов акцентує увагу на проблемі інтеграції освіти і науки в процесі професійної підготовки майбутніх учителів географії [9]. На його думку, ефективне формування творчої особистості майбутнього вчителя географії у

ЗВО можливе за умов комплексного застосування трьох рівнів методології: методологічного (філософського), загальнонаукового та конкретно-наукового (методичного). Серед методів навчання Б. Чернов віддає перевагу інформаційно-рецептивному, репродуктивному, частково-пошуковому, проблемному, навчально- та науково-дослідницькому викладу інформації. Це забезпечить формування в майбутніх учителів географії критично важливих дослідницьких знань, умінь і навичок [9, с. 123–124]. Принагідно наголошується про збудження інтересу студентів, доцільне систематичне застосування проблемного навчання, що сприятиме формуванню творчої особистості майбутнього вчителя географії [9, с. 124].

Висновки. Проведений аналіз показав, що основним підходом у теорії та практиці професійної підготовки майбутніх учителів географії є компетентнісний підхід, що відображено в дисертаційному дослідженні О. Тімець (досліджено теорію і практику формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії в процесі професійної підготовки) та наукових працях К. Борисенко (проаналізовано процес формування топографічної компетентності як умови професійної підготовки майбутніх учителів географії), Г. Гордашевської (здійснено спробу розглядати навчально-польову практику як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії), Л. Запорожець (запропоновано структурну характеристику компетентності майбутнього вчителя під час використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії), Л. Покась (розглянуто можливості інноваційної педагогічної технології як засобу формування методичної компетентності для роботи майбутнього вчителя географії). Окрім цього, предметом наукових досліджень стають різні аспекти культурологічної підготовки майбутніх учителів географії, що засвідчують, зокрема, дисертаційне дослідження Г. Попович (обґрунтовано методику формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії), наукові розвідки Ю. Бабія (проаналізовано культурологічний підхід до підготовки майбутнього вчителя географії), А. Розсохи (досліджено процес формування екологічної культури в майбутніх учителів географії), Б. Чернова (розглянуто процес формування творчої особистості майбутнього вчителя географії в умовах інтеграції освіти і науки), Ю. Чикиної (вивчено особливості професійної підготовки майбутнього вчителя географії в умовах комп'ютеризації та інформатизації освіти).

Перспективи подальших досліджень полягають у характеристиці особливостей впровадження системи підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабій Ю. Культурологічний підхід до підготовки майбутнього вчителя географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 5 (1). С. 13–18.
2. Борисенко К.Б. Формування топографічної компетентності, як умови професійної підготовки майбутніх вчителів географії. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 37. С. 62–72.
3. Гордашевська Г.І. Навчально-польова практика як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 220–225.
4. Запорожець Л. Структурна характеристика компетентності майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій в процесі вивчення географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. Вип. 11. С. 52–59.
5. Покась Л., Браславська О. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичної компетентності для роботи майбутнього вчителя географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. Вип. 11. С. 66–73.
6. Попович Г.Л. Методика формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 20 с.
7. Розсоха А.П. Формування екологічної культури у майбутніх учителів географії. *Молодий вчений*. 2016. № 9 (36). С. 138–142.
8. Тімець О.В. Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2011. 40 с.
9. Чернов Б. Творча особистість майбутнього вчителя географії формується в умовах інтеграції освіти і науки. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2016. Вип. 24. С. 121–125.
10. Чикіна Ю.Ю. Професійна підготовка майбутнього вчителя географії в умовах комп'ютеризації та інформатизації освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (9). С. 139–148.